

„lipská škola“ apod.), v oddíle o *Marxistických interpretacích* chybí nejen zajímavý, jakkoli přehlednější ruský medievista Neuschin, pokoušející se, podobně jako Slavík, o jisté propojení ideologicky neutralizovaného marxismu s novokantovstvím, ale zejména zdrcující kritika Webera jako prototypu buržoazní racionality z pera Herberta Marcuse.

Práci by především prospělo orientovat se více na problémy a méně na popisy, měla by být takřkajíc více „weberovská“ ve svém „vztahování k hodnotám“, ať už prostřednictvím konstrukce problémů a výkladových hypotéz nebo v hledání odpovědí. Naproti tomu stojí Loužkův nepřiměřeně silný, spontánní sklon k pouhé faktografii. O jejím smyslu měl Weber silné pochybnosti, jak ukazují jeho kritiky Gustava von Schmollera a Schmollerovy iluze o možnostech empirické kompletizace vědecké zkušenosti a její následné obsahové totalizace ve výkladu. Zjištění, že vědění vědy nepočíná hromaděním dat, ale formulací problému (a jeho ideálně typickým popisem), totiž patří k jedné z „revolucí“, s nimiž je Weberovo myšlení spojováno. Je proto škoda, že tato maxima byla opuštěna právě v práci o Weberovi.

Miloš Havelka

**Jan Keller, *Dějiny klasické sociologie*,
Praha 2004, Sociologické nakladatelství, 529 s.,
ISBN 80-86429-34-2**

Je všeobecně známo, že naše sociologie citelně postrádá příručku dějin sociologie, o vysokoškolské učebnici ani nemluvě. Díla Sorokina¹ nebo Chalupného² působí v soudobém kontextu spolehlivě výstředním dojmem, dosud užitečná, ale také čtyřicet let stará Szczepeňského kniha³ se velmi těžko shání a sovětské dějiny sociologie z 80. let⁴ se pochopitelně dají použít jen těžko. Za takových podmínek je vydání původních českých *Dějin klasické sociologie* mimořádnou událostí. A což teprve, je-li jejich autorem náš patrně nejvýraznější teoretický sociolog své generace, který prokázal své kvality v početných publikacích k sociologickým i obecně politickým tématům.⁵

Ani taková slibná kombinace však bohužel nemusí vyústit v podařený výsledek, jak dokládá sama recenzovaná publikace. Hlavní důvod je podle mého názoru prostý. Doposud se Jan Keller představil sérií vypořádaných pojednání a esejů na dobře vybraná konkrétní témata. Cítíme, že takový esej by byl rád napsal i tentokrát, jenže na přehled dějin sociologie by to bylo málo. Proto přidal objemnou encyklopedii autorů a jejich děl. *Dějiny klasické sociologie* se tak jeví jako esej vklíněný do encyklopedického přehledu. Podnikneme-li myšlenkový experiment a obě knihy zase oddělíme, uvidíme, že tím utrpěly obě – a jejich spojení patrně ještě víc. Začneme však tím, co je na práci jednoznačně pozitivní.

Již z předchozích knih je známo, že Jan Keller dovede znamenitě reprodukovat a propojovat různé zdroje. To ale neznamená, že se je bojí rozvíjet a upravovat pro své potřeby. K tomu patří schopnost nejen citovat *à jour*, ale také necitovat všechno a vybírat paradigmatické autory či díla tak, aby charakterizovali celé proudy myšlení. Obojí se daří i v *Dějinách klasické sociologie*. Keller použil známou Nisbetovu definici sociologie jako dítěte dvou moderních revolucí: demokratické a prů-

1 PITRIM SOROKIN, *Sociologické nauky přítomnosti*, upravil a doplnil Zdeněk Ullrich, Praha 1936.

2 EMANUEL CHALUPNÝ, *Sociologie*, díl 2/1: *Dějiny sociologie od prvopočátků až po Comtea*, Praha 1922; TYŽ, *Sociologie*, díl 2/2: *Vývoj sociologie v 19. století (1835-1904)*, Praha 1948.

3 JAN SZCZEPAŃSKI, *Sociológia. Vývin problematiky a metód*, Bratislava 1967.

4 *Dějiny buržoazní sociologie 19. a počátku 20. století*, Praha 1982; *Dějiny buržoazní sociologie první poloviny 20. století*, Praha 1983.

5 Jmenujme alespoň JAN KELLER, *Úvod do sociologie*, Praha 1992; TYŽ, *Nedomyšlená společnost*, Brno 1992; TYŽ, *Sociologie byrokracie a organizace*, Praha 1996; TYŽ, *Vzestup a pád středních vrstev*, Praha 2000.

myslové.⁶ Nisbetovu teorii ovšem dále zkřížil s periodizací modernity z pera Petera Wagnera,⁷ a dospěl tak ke klasifikaci sociologických „klasiků“.

Auguste Comte a Karl Marx (2. a 3. kapitola) jsou pro Kellera sociology omezeně liberální fáze modernity, jež trvala přibližně do druhé třetiny 19. století. Tehdy došlo k likvidaci tradičních privilegií a k nastolení režimu opřeného o formální svobody; masy deprivilegovaného obyvatelstva (dělníci, ženy, nebělošské „rasy“, kolonizované části zeměkoule apod.) však byly vyloučeny z jakékoli participace na těchto výhodách. Svobodná individuální aktivita se stala ambivalentní hodnotou, jak Keller názorně ukáže na reakcích Alexise de Tocquevilla, Josepha Proudhona a Herberta Spencera (4. kapitola).

Émile Durkheim, Max Weber, Vilfredo Pareto a Georg Simmel (6.-9. kapitola) a další (5. kapitola), naopak tvořili v podmínkách modernity organizované. Ta se nesla ve znamení růstu ekonomické produktivity a postupné integrace dříve vyloučených skupin do systému. Nově se objevily velké byrokratické organizace: hospodářské korporace, odbory a sociální stát, jež pochopitelně přitahovaly pozornost sociologie. Nástupem organizované modernity (prakticky koncem první světové války) se pro Kellera období klasické sociologie uzavírá.

Podle Kellera vstupujeme nyní do nové vývojové fáze modernity. Velké podniky, odbory i sociální stát procházejí hlubokou krizí, a totéž dle jeho soudu platí i pro ideologii organizované modernity. Nadchází fáze, kterou Ulrich Beck popisuje jako reflexivní modernitu, Manuel Castells jako společnost sítí a Luc Boltanski s Eve Chiapello jako kapitalismus vedený novým duchem. A protože není zcela jasné, do čeho přesně stávající vývoj vyústí, zkoumají tři poslední kapitoly relevanci klasických spisů pro tuto „druhou krizi modernity“ (první krize nastala při přechodu od omezeně liberální k organizované modernitě). Zde Keller mimo jiné opět originálně rozšíří Nisbetovu sestavu klíčových sociologických pojmů („sociologické tradice“) o pojmovou sadu, která by platila v podmínkách nové modernity.

K dalším známým Kellerovým přednostem patří smysl pro přiměřenost výkladu. V *Dějínách* s úspěchem přesunul řadu údajů do závěrečného slovníčku (s. 447-501), podobně jako to udělal již v *Úvodu do sociologie*. Tím odlehčil svému textu, ale neupřel vášnivým zájemcům či zájemkyním potěšení z četby o L. H. Morganovi, F. von Savignym či Vacherovi de Lapogue. Kellerův styl je obecně akademický, ale nikoli kryptický. To platí i o přítomném spise, který však budí dojem, že byl sestaven ve spěchu a snesl by ještě další jazykovou redakci. V neposlední řadě také víme, že Jana Kellera pohání v psaní angažovaný zájem o soudobé problémy, takže se i na terénu dějin sociologie vyhýbá holé teorii pro teorii.

6 ROBERT NISBET, *The Sociological Tradition*, New York 1966.

7 PETER WAGNER, *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*, London 1994.

Výše uvedené vlastnosti by pohodlně vystačily na zajímavý esej o proměnách modernity a o relevanci některých myšlenek klasické sociologie v ní. Pokud si však takový esej chceme vydestilovat z *Dějín klasické sociologie*, dočkáme se jistého zklamání. Předně musíme autorovy názory pracně sbírat po různých místech publikace. Kromě toho jsou výklady mnohdy zdlouhavé (což je u Kellera opravdu co říci), místy nesoustředěné a navrch prokládané formálními odkazy na všechny možné klasiky. To vše je důsledek žánrového mixu encyklopedie s esejem, o kterém již byla řeč.

Vezměme však jednotlivé roviny argumentu popořádku. První rovinu eseje tvoří dělení sociologických systémů na sociologie omezeně liberální a organizované modernity. Svá pozorování o relevantních shodách a rozdílech mezi jednotlivými systémy však Keller často nemohl smířit s neutrálním slohem „encyklopedie“, a tak je dosti absurdně posunul do poznámek pod čarou, kde se odvíjí jakýsi paralelní příběh.

Druhou rovinu eseje tvoří posouzení jednotlivých sociologů na základě jejich pojetí společnosti, pojetí lidského jedince a jeho vztahu ke společnosti, a konečně pojetí role, kterou má věda o společnosti hrát v lidském světě (s. 12). Tomuto posouzení jsou vyhrazeny zvláštní podkapitoly, do jejichž četby se nám však neustále plete jakýsi těžko definovatelný vedlejší motiv. Musíme hledat ještě v dalších sekcích, abychom rozšířovali, že jde o „ztracenou“ třetí rovinu eseje: konfrontaci sociologů s liberalismem a se socialismem jako s konkurenčními politickými modely. Tuto rovinu pokládám za skutečně klíčovou.

Není asi náhoda, že oproti Kellerově knize *Šok z ekologie*⁸ prakticky zmizel konzervatismus jako věrohodné politické řešení, a vystupuje nanejvýš jako intelektuální předpoklad vpravdě moderních postojů. Keller radikalizoval svůj pohled a kreslí současnou krizi v pojmech střetnutí mezi neoliberální ideologií a její neomarxistickou kritikou. I minulé krize (konec tradiční společnosti a krizi liberální modernity) přeformuloval především jako střetnutí liberální a socialistické alternativy. Podle Kellera je totiž klasická sociologie aktuální právě proto, že konflikt mezi liberalismem a socialismem již sama prodělala.

Keller si z klasické sociologie odnáší jednoznačné poučení: liberální program prokázal, že není schopen přinést trvalé řešení (především s. 426n.) Je totiž závislý na zdrojích, které sám likviduje: např. nová globální „společnost sítí“ odbourává národní sociální stát či odbory, kterých ale zároveň využívá k externalizaci svých nákladů. Navíc „svobodné“ podmínky produkují nové nerovnosti, jež bude dříve či později nutno sanovat pomocí organizované intervence. Proto musí liberální režim vyvolat kritiku a protipohyb a je zřejmě otázkou, zda má vůbec smysl vydávat se příliš daleko liberální cestou.

8 JAN KELLER, *Šok z ekologie aneb Politické systémy v rozpacích*, Praha 1996.

V tom samozřejmě zjednoduší: není zcela korektní ztotožňovat organizovanou modernitu se socialismem nebo se současnou levicovou kritikou neoliberalismu. Ostatně sociologie podle Kellera plným právem kritizovala i organizovanou modernitu, zejména pro její byrokratismus a systémové odcizení. Pak to ale vypadá, že sociologie vlastně kritizuje obě alternativy – avšak na jakém principu? Kromě formálních nedostatků tady narážíme na podstatnou slabinu eseje: spoléhá se na dva protichůdné postuláty.

Na jednu stranu tvrdí, že klasická sociologie popsala hlavní rozpory modernity, které se s postupem času pouze stupňují (s. 443n.). Modernita obsahuje princip sebezničení (s. 365n.), odhalený právě klasickou sociologií. Na druhé straně ale Keller hovoří o „kruhu opsaném modernitou“ (s. 435) a o střídání období regulace a deregulace (s. 426n.). Z toho by zase logicky vyplývalo, že se sebezničením to nebude tak jednoduché. V různých etapách modernity by rovněž platily různé „hlavní rozpory“ a význam různých sociologů by se lišil podle toho, jestli hovoříme o organizované nebo liberální modernitě. Keller viditelně zavrhl lineární optimismus, ale nedovede se rozhodnout mezi lineárně-pesimistickou a cyklickou koncepcí vývoje.⁹ Obě teorie jsou samozřejmě přijatelné, nikoli však zároveň. Proto působí Kellerův názor dosti rozpačitě.

Tím se dostáváme k „encyklopedii“ dějin sociologie. Keller pečlivě excerpuje klasické spisy a podává přiměřený obraz vybraných sociologií. Píše přehledně, s důrazem na logickou provázanost částí, využívá svých spisovatelských dovedností. Kdyby při tom zůstal, není si vcelku nač stěžovat. Nevadilo by ani, že se neopírá o podrobné shrnutí všemožných interpretací a badatelských pokusů o dějinách sociologie, ale „jen“ o rozumný výběr hlavních přehledových prací. I tak plní základní úlohu, kterou bychom jí mohli vytyčit. Avšak Jan Keller nezůstal u encyklopedie. Napsal ještě esej, jehož úvahy, rozptýlené mezi pasážemi neutrálního encyklopedického líčení, působí nutně jako vytržené z kontextu. Kellerova práce navíc aspiruje na charakter syntézy, a evidentně také vysokoškolské učebnice dějin sociologie. A tady začínají opravdové problémy.

Encyklopedii lze koneckonců legitimně budovat jako sumu údajů s tím, že si uživatelky a uživatelé vyberou podle potřeby, a případně dodají i vlastní interpretaci. V syntéze ale od autora očekáváme, že bude vybírat a že nás seznámí s různými aspekty děl v závislosti na jejich významu. Nemluví o studujících, kteří se budou ptát, zda opravdu potřebují vědět všechno, co na ně kniha chrlí. Zkrátka,

⁹ Poznamenejme ještě, že stejné váhání se projevuje i v podprahových sympatiích textu k pracím klasických sociologů. Keller osciluje mezi přítakáním konfliktně a pesimisticky založeným názorům (např. Tocqueville, Marx, Weber) a poměrně překvapivou sympatií pro šampiona cyklické teorie vývoje, Vilfréda Pareta. Pro scientistické optimisty jako Comte, Spencer či Durkheim má málo pochopení.

co je v encyklopedii zajímavou věcnou poznámkou, stává se v syntéze či v učebnici deklarací podstatného – anebo deklarací samoučelnosti, pokud autor či autorka nezdůvodní, proč právě to by mělo být důležité.

To je vidět hned v úvodu kapitol o jednotlivých sociologích. Keller obvykle začíná krátkou charakteristikou dobové společnosti v té které zemi a podkapitolou o „životě a díle“. V dalším textu však nedovede ukázat své sociology jako aktéry, kteří by s tímto kontextem nějak interagovali.¹⁰ Proč pak ale o „životu a době“ vůbec psát?

Hned následující obsáhla podkapitola obvykle pojednává o faktorech formujících myšlení daného autora. Sociologie se tu představí jako duchová činnost, kde rozhodují „tradice“, „vliv“ apod. Klasická sociologie 19. a počátku 20. století podle Kellera vůbec pozůstává z práce „významných myslitelů, kteří vynikali nad průměr“, a potom i z řady dalších, s nimiž tyto velcí mužové „spolupracovali“ a na jejichž myšlenky „navazovali“ (s. 12). Toto konzervativní stanovisko nakonec knize metodologicky dominuje.¹¹ Závěrečné podkapitoly, které se snaží v podobném duchu pojednat o dalším „vlivu“ probíraných sociologů, jsou ale prakticky nepoužitelné a vřele doporučuji je při četbě vynechávat.

Hlavní část kapitol je věnovaná výkladu klíčových pojmů a hlavních děl sociologů, většinou postaveném na reprodukci hlavních děl. Posléze přechází do již zmíněných podkapitol o pojetí člověka, společnosti a sociologie. Keller se drží zpátky, *sine ira et studio* představuje „systémy“, názory a spisy. Proto nemůže didakticky líčit vybraná díla jako intelektuálně příkladná řešení určitého problému, a proto také neříká, co je v nich důležité a proč. Jenže pak se opravdu musíme ptát, k čemu jsou nám vlastně Kellerovy informace dobré. Jistě, tyto spisy se pokládají za klasické. Ale co je to sociologická klasika, a proč se z ní vůbec máme něčemu učit? Otázky u učebnice dějin sociologie pramálo překvapivé. Kellerova odpověď na ně je stručná, a bohužel naprosto frustrující: „Klasická sociologie oproti dobám svého vzniku dodnes v ničem nezastarala“ (s. 435). Keller tedy nevybírá, protože není třeba vybírat, klasická sociologie platí jako celek. Proto také autor razantně odmítá postmodernu s jejím „dezorientovaným“ názorem, že povaha společnosti (s. 435) nebo povaha poznání (s. 36) se radikálně změnila – což ovšem nezdůvodňuje, pouze postuluje. Studující budou bezpochyby potěšeni odhalením, že post-

¹⁰ V tom by mu mohli být příkladem v souběžně vydaném eseji o dějinách sociologie CHARLES-HENRI CUIIN, FRANÇOIS GRESLE, *Dějiny sociologie*, díl 1: *Do roku 1918*, 2. *Od roku 1918*, Praha 2004.

¹¹ Keller navíc pokládá za klasickou sociologii pouze „velké teorie, pohybující se na pomezí filozofie dějin a vlastní sociologie“ (s. 13, pozn. č. 1). Této definice se ovšem sám nemůže držet, protože většina rozebíraných autorů brala empirický výzkum velmi vážně a všestranně ho integrovala do své práce.

moderní diskurz jim umožní „osvojit si omezený počet (...) frázi a klišé a přitom budít dojem zasvěcenů“ (s. 12), ale jinak je těžké s takovým stanoviskem seriózně polemizovat, ostatně stejně jako dokazovat, že sto až dvě stě let staré spisy opravdu „v něčem“ zastaraly. Až by se chtělo radit, že pokud Keller neměl dost času nebo prostoru se k těmto otázkám vyjádřit, měl snad zůstat u stanoviska z eseje, že totiž *některé* postřehy klasické sociologie jsou dnes mimořádně aktuální. Anebo měl na toto téma vůbec pomlčet.

Kellerova kniha, jak jí rozumím, je syntézou eseje o možnosti využít dějiny klasické sociologie s encyklopedií těchto dějin, to vše spojeno v pokusu o učebnici. Nesnáze *Dějin klasické sociologie* jsou do značné míry výsledkem tohoto zánrového synkretismu. Esej by přirozeně potřeboval radikální výběr materiálu, a proto ho koexistence s obsáhlou příručkou svazuje. Příručka by zase měla obsáhnout pokud možno vše podstatné, v čemž jí ale překážejí požadavky jak eseje, tak učebnice. Dilema eseje versus encyklopedie se Kellerovi nepodařilo v rámci knihy vyřešit, a tak mu samozřejmě už nezbylo místo, aby koncipoval dobrou učebnici.

Celkově lze konstatovat, že recenzovaná publikace přináší věcně kvalitní příručku dějin sociologie, kterou jsme postrádali, a již proto se sluší ji přivítat. Kromě toho dostáváme do rukou ještě potenciálně zajímavý teoretický esej, bohužel rozpuštěný v této příručce. Obojí ústí do konzervativní učebnice dějin sociologie bez výrazného názoru nebo s názorem, který je těžko brát vážně. S tím by podle mého názoru měl Jan Keller v příštích vydáních něco udělat.

Tak či tak je ale třeba vysoce hodnotit ediční politiku Sociologického nakladatelství (SLON). Nikdo by mu jistě nemohl vytýkat, kdyby z ekonomických důvodů vydalo jen jednu publikaci na podobné téma. Místo toho uvádí na trh nejen Kellerovu knihu a zajímavý experiment dvojice Cuin – Gresle, ale v blízké budoucnosti chystá i překlad klasického Nisbetova eseje *Sociologická tradice*. Tím vytváří podmínky pro to, aby se u nás reflexe dějin sociologie rozvíjela na patřičné úrovni.

Michal Voříšek

Patrick J. Geary, *Europäische Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom Werden der Nationen*,

Frankfurt am Main 2002, Fischer Verlag, 222 s., ISBN 3-596-60111-8

Skutečnost, že kvalitní medievistiku lze provozovat nejen na starém kontinentě, kde je možné v mezcíse odpočívat při prohlídce autenticky středověkého hradu či kláštera, potvrdil knihou o středověkých „národech“ Evropy kalifornský historik Patrick J. Geary.¹ Jeho kniha popisuje utváření barbarských mocenských útvarů v pozdní antice a raném středověku, detailně se zabývá podstatou jejich skupinové identity a analyzuje základy našeho vnímání raně středověkých národů. Hledá původ a sleduje vývoj užívání pojmu „národ“ v pramenech i historických textech v dlouhodobé perspektivě, od Herodota až do konce 20. století. Geary ve své práci konstatuje zavádějící používání pojmu národ mezi historiky i politiky, resp. zjišťuje projekce moderního pojmu na středověké poměry.

Autor navazuje na anglosaské bádání o raně středověkých politických útvarech² a jeho pramennou metodologii.³ Geary sám se středověké Evropě věnuje již delší dobu⁴ a v otázce podstaty raně středověké etnicity navázal na svou dřívější práci o zakladatelských legendách.⁵ Gearyho kniha vzbudila velký ohlas právě v Evropě. Takřka současně s vydáním v USA byla nakladatelstvím Fischer připravena i německá verze. Německy čtoucímu čtenáři byly v rámci možností přizpůsobeny bibliografické odkazy a seznam doporučené literatury. V roce 2004 následoval francouzský překlad.⁶

Práce vznikala v atmosféře spolupráce s vídeňským Institutem für Mittelalterforschung, resp. s pracovní skupinou raného středověku, která se pod vedením

1 PATRICK GEARY, *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*, Princeton 2002.

2 IAN WOOD, *The Merovingian Kingdoms, 450-751*, London 1994.

3 WALTER GOFFART, *Narrators of Barbarian History: Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon (A.D. 550-800)*, Princeton 1988.

4 Srov. PATRICK GEARY, *Before France and Germany. The Creation and Transformation of the Merovingian World*, New York-Oxford 1988.

5 PATRICK GEARY, *Ethnic identity as a situational construct*, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 112/1982, s. 15-26.

6 PATRICK GEARY, *Quand les nations refont l'histoire. L'invention des origines médiévales de l'Europe*, Paris 2004.